

Т.О.Дороніна

**ПРОБЛЕМА ІНСТІТУАЛІЗАЦІ
КУРСІВ ІЗ ГЕНДЕРНИХ ПИТАНЬ У ПРАКТИКУ
ВИЩОЇ ШКОЛИ**

Стаття посвячена проблемі впровадження гендерного знання в практику вищої школи. Автор зосереджується на освіщенні междисциплінарної специфіки гендерного

компонента, раскрывая факторы, влияющие на современное состояние проблемы в высшей школы Украины.

The article is devoted to the problem of providing of gender awareness into the practice of higher school. The author underlines the importance of interdisciplinary specificity of gender component. He characterizes the factors, which influence on the contemporary situation of the problem of higher school in Ukraine.

Державна перебудова, що поширюється у вітчизняному суспільстві, істотно відбивається і на системі освіти, що безупинно модернізується. Серед провідних тенденцій сучасності виділимо напрямок, що обрав своєю метою інтеграцію гендерного знання в освітню систему та інституалізацію на всіх її рівнях гендерних підходів.

Міжнародні, урядові документи, численні конференції, круглі столи, освітні проекти з гендерної проблематики – переконливе свідцтво актуальності даної теми в сучасних умовах. Зокрема, у грудні 2003р. у Києві відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція “Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві”, одним із напрямків якої була “Освіта і наука в стратегії нових підходів гендерного розвитку”. У доповіді керівника Програми рівних можливостей ПРООН в Україні Л.Кобелянської наголошувалося на необхідності “створення стійкої системи отримання знань з питань гендеру, системи, яка б включала в себе як освіту, так і просвітництво... Поки що тільки зароджуються основи такої системи, і, вочевидь, найбільш швидко може бути відчутним результат у структурі вищої і середньої освіти” [1,139]. Крім низки авторських курсів з гендерної проблематики сьогодні колективними зусиллями розроблений базовий курс “Основи теорії гендеру”, програма якого була схвалена і рекомендована Міністерством освіти і науки України у червні 2003 р. І хоча навчальний курс розроблений та схвалений, він ще не набув свого офіційного статусу в учбових планах вищих навчальних закладах, тому існує пояснення.

Надзвичайно широкий інтерес до проблем інтеграції гендерного знання в систему освіти викликає необхідність

більш пильної уваги до того колу явищ у педагогіці (теорії і практиці), що пропагуються в рамках поняття «гендер».

Загальне коло питань, що виникають при такому розгляді, може бути визначено у такий спосіб: що таке гендерна програма («Програма гендерних досліджень») у вищому навчальному закладі? Який досвід викладання дисципліни існує сьогодні? Які шляхи інституціоналізації гендерної освіти? Які можливості і бар'єри становлення програм? У чому полягають перспективи розвитку подібного роду програм? Спробуємо висвітлити хоча б декілька з порушених питань.

Гендерні дослідження - нова галузь знання й освіти. Саме визначення «гендерні дослідження» дотепер є проблематичним, яке у якості назви авторської програми не рідко виступає як символ політичного вибору її укладачів. Такі програми не тільки нові, але і багато в чому ідеологізовані. Вони виходять з визнання того, що в суспільстві відтворюється соціальна нерівність за статевими ознаками. У суспільному дискурсі термін «гендер» недостатньо легітимізований, немало науковців просто не знають, що таке гендер, відповідно проблематичною залишається і тематика досліджень. Додамо, що назву «гендерних» мають наукові розвідки переважно політико-економічного та соціального змісту, де висвітлюються питання «жіночої дискримінації». Таке тлумачення здається однобічним. Натомість простежується і більш широке розуміння «гендеру». Як все нове, воно стає привабливим для науковців, але використовується як «новітній» синонім вияви всього «жіночого». Тут «гендер» лише «приховує» у собі жінку, у той час як характер викладання матеріалу та його зміст взагалі не містять у собі нічого спільного із «гендером».

Підкреслимо, гендерні дослідження - це вивчення соціально-культурної диференціації і стратифікації із статевих ознак (і жінок, і чоловіків, без будь-якої переваги), відтворених у суспільстві.

На Україні, як і в інших країнах пострадянського простору, поняття «гендер» залучається до суспільного дискурсу із кінця 1990-х років. Запозичення англійського терміна обумовлено дистанціюванням сфери дослідження від конотацій українського суспільного дискурсу, зв'язаних із суміжними

назвами – дослідженням статево-рольових відмінностей, жіночими і феміністськими дослідженнями. Додамо, що зосередження наукової думки лише на соціальному аспекті поступово поступається місцем розробкам культурного аспекту проблеми, що цілком закономірно зважаючи на саме визначення явища (соціально-культурне). Саме в цьому аспекті проблема “гендеру” розглядається у педагогіці.

Поступово і впевнено зі сфери наукових дискусій гендерні дослідження впроваджуються у практику. Мабуть, першим і самим безпосереднім засобом інтеграції гендерних підходів у повсякденну практику людського існування є освіта. Структура системи освіти, її всеохоплюючий характер відкривають широкі можливості інтеграції гендерних знань у педагогічний процес.

Поняття педагогічного процесу в сучасній педагогіці трактується як «рух від цілей освіти до її результатів шляхом забезпечення єдності навчання і виховання» [2,139]. Отже, у педагогічному процесі, з позицій гендерного підходу, реалізуються певні освітні (гендерні) цілі. Сам процес внутрішньо «розділений», що дозволяє говорити про існування «гендерної освіти» і «гендерного виховання», надалі – і «гендерної педагогіки».

Звернемося до педагогічного визначення освіти з метою з'ясування його гендерного насичення. «Під освітою, - пише В.О.Сластьонін, - розуміється єдиний процес фізичного і духовного формування особистості, процес соціалізації, свідомо орієнтований на деякі ідеальні образи, на історично обумовлені, більш-менш чітко зафіксовані в суспільній свідомості соціальні еталони» [2,135]. У цьому визначенні привертають два аспекти: по-перше, акцентування особистісного становлення людини у процесі соціалізації; а по-друге, констатація прямого, цілеспрямованого впливу на нього ж «певних ідеальних образів».

Сам процес соціалізації особистості досить широко розглядається саме гендерними дослідженнями, тим більше що вже становлення «гендеру» як наукової категорії безпосередньо пов'язано з розглядом проблеми соціальної і половий ідентифікації особистості. Орієнтація освіти на “певні ідеальні

образи”, дозволяє знайти їхню подібність з існуючими в різних сферах людського життя гендерними стереотипами і відповідно простежити їхній прояв у педагогіці.

Однак складність проблеми “гендерної освіти” (як навчання та виховання) вірогідно полягає саме у тому, що орієнтирами слугують скоріше лише ідеї, ніж існуючі “образи”. Відкритому демократичному суспільству необхідні такі якості, як толерантність, критичне мислення, незалежність. Ці якості навряд чи можна сформувати у вихованців без формування в їхній свідомості уяви про гармонічні гендерні стосунки. Гендерна педагогіка створює інший погляд на світ, на свою власну роль у суспільстві, на відносини з іншими людьми, із представниками іншої статі, що приводить до серйозних змін у світогляді, до формування більш активної громадянської позиції, у кінцевому рахунку – до зміни суспільної свідомості.

Актуальність проблематики очевидна педагогам, що стежать за зміною сучасних підходів до сутності освіти, його відновленню за рахунок міждисциплінарних досліджень.

У цілому можна сказати, що в українській вищій школі (як і в середній) ще відсутній достатній досвід освітніх програм з гендерних досліджень, і ця нова дослідницька і дисциплінарна сфера найчастіше зіштовхується з інерцією старого уявлення про те, що повинно входити в програми вузівського навчання. Крім того, сама специфіка теми - гендерні дослідження - викликає опір, проблематика жіночого питання і феміністської спрямованості найчастіше здається недоречною і неактуальною, надзвичайно тенденційною.

Проте, можна затверджувати, що гендерні освітні програми затребувані в структурах вищої та післядипломної освіти. З кінця 1990-х років поступово відбувається поширення освітніх програм і досліджень, читаються окремі курси у вищих навчальних закладах України: “якщо у 2000 р. їх було близько 40, то зараз – як мінімум удвічі більше” [1,142]. Зростає кількість зацікавлених слухачів і викладачів. Прикладом цього є підсумкові матеріали ряду республіканських конференцій і круглих столів, де головною темою і були питання гендерного освіти і виховання.

Найбільш узагальнюючий погляд на наявний теоретичний і практичний досвід упровадження гендерних досліджень в освітню практику, дозволяє виділити їхні спільні риси. По-перше, як правило, ініціатива розробки курсів гендерної тематики виходить винятково від самих викладачів, що працюють керуючись «особистою» зацікавленістю; по-друге, найбільш продуктивними у процесі навчання стають активні й інтерактивні методики (різноманітні діалогові, ігрові, індивідуальні методи), оскільки сам процес вивчення гендерних проблем припускає особистісне включення, як викладача, так і студента, тобто процес обопільного зросту обов'язковий і неминучий; безсумнівне залучення до сфери обговорення фактів особистого досвіду і сучасних суспільних проблем; розуміння спільності наукового пошуку зі світовим науковим співтовариством.

Важливим моментом у гендерній освіті є її міждисциплінарність та залучення досвіду феміністської критики існуючих методологій наукових дисциплін. Міждисциплінарність забезпечується не простим залученням до викладання знань різних за фахом, а інтеграцією цих знань на основі множинної, але єдиної у своїй підставі методології. Викладання, крім необхідного знайомства з “західними” текстами, повинне включати головною й основною своєю частиною – вітчизняні дослідження й розробки.

В цілому інституалізація гендерних програм у практику вищої школи відбувається за об'єктивних умов, які можна умовно позначити як сприятливі та перешкоджаючи. Окремо виділимо сприятливі умови для формування нових освітніх програм і бар'єри, що виникають на шляху їхнього розвитку.

Умовно можна виділити наступні групи обставин, що сприяють успішності інституціоналізації гендерної освіти.

Проблематизація гендерних відносин у період пострадянської трансформації сприяє росту інтересу до даної тематики. Масштабні соціально-культурні й політичні зміни українського суспільства в останнє десятиліття включають зміну статусних позицій різних соціальних груп і категорій громадян. У сфері гендерних відносин ці зміни приводять до таких явищ, як зміна структури сім'ї, системи соціальних

гарантій, положення жінок у сфері економки й політики, загальний перегляд ціннісних суспільних систем. Дані явища часто описуються через такі формулювання, як фемінізація безробіття й бідності, дискримінація за віком і статтю при найманні на роботу, комерціалізація сексуальності, поширення насильства, торгівля жінками, та ін. Проблематизація гендерних відносин у публічному дискурсі приводить до зросту дослідницького й суспільного інтересу до цієї тематики.

Однією зі сприятливих умов для формування нової дисципліни є також організаційні умови формування нових освітніх структур. У рамках нових факультетів і навчальних закладів легше затвердити нову, ще нелегітимну тематику, вона може ввійти в нові програми разом з іншим новими курсами.

Істотне значення в розвитку гендерної тематики у вузі має і «грантовий» фактор. Інтерес до гендерних досліджень може бути викликаний кон'юнктурою дослідницького ринку, тобто тим, що замовлення на гендерні програми надходять від міжнародних фондів і міжнародного соціологічного співтовариства, що підтримує (у тому числі і фінансово) цю тематику, і в такий спосіб компенсує недостачу засобів на освіту, що спостерігається в державному бюджеті. Таким чином, криза інституту науки на Україні виявляється, як ні парадоксально, «на руку» тим, хто інституціоналізує новий напрямок у науці, використовуючи ресурси західного співтовариства.

Важливим сприятливим фактором є розвиток жіночого руху на Україні. Незважаючи на те що український жіночий рух важко назвати масовим, однорідним і політично сильним, він забезпечує інфраструктуру інтелектуального обміну, сприяє формуванню мережі дослідників і активістів, зацікавлених у розробці цієї тематики. Жіночий рух сприяє феміністській освіті, сприяючи виконанню дослідницьких проектів і формуванню співтовариства. Серед факторів підтримуючих жіночі дослідження потрібно відзначити контакти з центрами жіночих і гендерних досліджень у західних університетах. Сам факт наявності таких центрів, сформованих на результаті другої хвилі жіночого руху, є прецедентом, що сприяє

інституціоналізації українських гендерних центрів, орієнтованих на західні освітні стандарти

Державна підтримка міжвузівської програми з гендерних досліджень і декларація гендерних програм державної політики чимало сприяє інституціоналізації програми в стійких державних структурах.

Особистий фактор в освіті залишається дуже важливим. Він не менш важливий і в інституціоналізації нових програм. Без професіоналізму, наукової репутації й ентузіазму авторів курсів лекцій важко уявити собі стійкий розвиток цього дослідницького напрямку. Внутрішньо програмна солідарність – важливий ресурс у її стійкому розвитку.

Можна виділити також істотні бар'єри інституціоналізації й успішного здійснення програм гендерних досліджень.

Насамперед відзначимо антифеміністський культурний контекст, для якого характерне ототожнення фемінізму з “мужененавистничеством”, депривірованістю окремої жінки, політичної ангажованістю і гомосексуальною орієнтацією. Цей культурний клімат приводить до того, що гендерні і феміністські дослідження розглядаються як орієнтовані на небажані зміни у сфері міжстатевих відносин і, насамперед, на руйнування сім'ї.

Тематика гендерних досліджень залишається маргіальною в системі суспільного знання, що ускладнює залучення студентів до наукової роботи. Легітимність даної тематики як і раніше не висока, академічне співтовариство скептично відноситься до проблематики гендерних досліджень, відзначається нерозвиненість наукової інфраструктури - навчальних програм і матеріалів курсів, затвердженій спеціалізації й спеціальності в рамках освітньої підготовки. І хоча гендерні дослідження мають тенденцію до свого поширення та поступового впровадження у практику викладання у вищій школі, треба відзначити і недостатню кількість фахівців, добре обізнаних у цих питаннях. Не відпрацьовані механізми підготовки (та перепідготовки) спеціалістів з гендерної проблематики.

Узагальнюючи сказане, підкреслимо, що в наш час вивчення гендерних проблем стає одним з елементів осмислення соціальних перетворень. Гендерним дослідженням ще далеко до статусу самостійної галузі вітчизняної науки, в початковий період цей дослідницький напрямок є міждисциплінарним. До обговорення гендерних питань повинні залучатися викладачі-фахівці різних соціальних наук – історія, психологія, культурологія, антропологія, соціологія, мистецтвознавство, літературознавство, лінгвістика, філософія. Незважаючи на суперечливість контексту, можна припустити, що інтерес зростаючої групи дослідників і проблематизація гендеру в українській соціальній реальності буде сприяти поступовому розвитку даного напрямку як у вітчизняній системі безперервної освіти.

Література

1. Кобелянська Л. Розвиток гендерної освіти в Україні в контексті сучасних соціально-політичних перетворень // Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м.Київ, 11 – 13 грудня 2003 р.).- К.: ПЦ «Фоліант», 2003
2. Слостенин В.А., Каширин В.П. Психология и педагогика. - М.: Академия, 2001